

ОСНОВНІ АСПЕКТИ МОВЛЕННЕВО-МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО УЧИТЕЛЯ

Українська мова – це одне з найбільш оригінальних явищ у світі. Як наука вона не є статичною, а постійно розвивається під впливом певних суспільних та історичних процесів за властивими тільки їй законами.

Щоб мова «заговорила» у всій своїй красі, треба з нею жити у злагоді, пізнати її, адже, на переконання класика української літератури кінця ХІХ – початку ХХ століть Івана Франка, «слова – полова, але огонь в одежі слова – безсмертна, чудотворна фея, правдива іскра Прометея» [9]. Але мова – дуже тонка матерія, і якщо не вдосконалювати її, то стихійне слововживання може надавати сказанному доволі дивного відтінку. Наприклад, у діловому стилі інколи чуємо фразу *не мішай мені*, але, за словником, *мішати* має таке значення: *за допомогою мішалки, ложки і т. ін. перегортати, збовтувати, перемішувати що-небудь; сполучати що-небудь різнорідне; помилково приймати одне за інше; плутати, не розрізняти; діал. бентежити*, і лише у розмовному стилі вживається у значенні *заважати*. Отож відомий український письменник уже ХХ століття Борис Антоненко-Давидович акцентував, що «правильно й чисто говорити своєю мовою може кожний, аби тільки було бажання. Це ... не тільки ознака, а й обов'язок кожної культурної людини. Культурними в нас мусять бути всі, незалежно від того, працює людина розумово чи фізично» [1].

Сучасний дослідник мови В. Б. Задорожний стверджує, що «усе наше життя – мандрівка. І мандрувати можна по-різному. Один із способів: сидиш собі за столом і мандруєш країною українського слова. А країна ця безкрая: є в ній і гори, й долини, і пустелі, й хащі...» [2; 2]. А мовні реалії сьогодення «характеризуються неоднозначністю, суперечливістю, плюралізмом щодо вибору лексико-граматичних одиниць» [7; 12].

Мовлення завжди індивідуальне... Мова живе в мовленні, а відтак і мовленнєва комунікативна діяльність не можлива без мови, її словникового складу, фонетичних законів, правил граматики. Це, за висловленням І. Синиці, «мова в дії», що охоплює аудіювання, говоріння, читання і письмо. Мовлення людини залежить від віку, освіти, професії, мовленнєвого довкілля. Воно різниться особливим добром слів, фразеологічних одиниць, побудовою речень, манерою висловлення. Мовленнєва діяльність може здійснюватися в усній чи письмовій формі, і здебільшого усне мовлення, а діалогічне особливо, є ситуативним. Кожному мовцеві необхідно знати основні вимоги до культури мовлення, адже мовлення має бути змістовним (думки підпорядковані законам логіки й послідовності, є доказовими), правильним (відповідати нормам літературної мови), комунікативно доцільним (підпорядковуватися мотивованому вибору мовних засобів), багатим (мовець має мати значний обсяг словника), точним (дотримання оптимального слововживання), виразним, стилістично вправним (відповідати особливостям функціонального стилю і типу), грамотним (підпорядковуватися нормам правопису). А ще культура мовлення немислима без дотримання мовленнєвого етикету, тобто без уміння уважно слухати співрозмовника, толерантно розмовляти, доладно висловлюватися. Дуже негативно позначається на мовленні вживання діалектизмів, просторічних слів, кальок, запозичень, канцеляриту, мовних штампів тощо [3; 7–14].

Сьогодні важливим компонентом професійної діяльності залишається вдосконалення мовленнєвої підготовки – фахового мовлення, основними ознаками якого є досконале володіння літературною мовою, її нормами, уміння правильно,

точно й виразно передавати думки засобами мови. А оскільки імідж учителя – це інструмент спілкування із масовою свідомістю, то одним із головних факторів іміджу учителя є комунікативний складник.

Отож метою нашого дослідження є порушення проблеми щодо різноаспектного удосконалення мовленнєвої культури учителя: психологічного (знання особливостей особистості учня, умов спілкування); професійного (знання особливостей дидактичного мовлення); риторичного (знання основ красномовства).

Дослідженням проблеми формування професійного мовлення учителя займалися і мовознавці (Н. Бабич, Л. Мацько, В. Пасинок, Л. Струганець), і дидакти (А. Бодальов, Л. Буєва, А. Єрьомкін, В. Кан-Калик, О. Мудрик, А. Капська, М. Коць), і лінгводидакти (О. Біляєв, М. Вашуленко, Т. Ладиженська, В. Мельничайко, Т. Окуневич, М. Пентиліук, І. Хом'як, С. Омельчук).

Серед основних аспектів мовленнєво-методичної компетентності сучасного учителя С. Омельчук виділяє такі рівні: акцентуаційний, орфографічний, лексичний, граматичний, уживання лінгвістичної й методичної термінології [8; 13].

Порушення акцентуаційних норм призводить до мовної неохайності, що не сприяє авторитетові фахівця. Ось приклади слів, у яких в усному мовленні часто спостерігається порушення норм наголошення:

- віршовИй, фаховИй, дробовИий, текстовИй, черговИй, вирАзний, новИй;
- найважлИвіший, порядкОвий, типОвий, бАтьківський, але бАтьківство, зв'Язний;
- видАння і виданнЯ, завдАння, пізнАння, скликАння і склИкання;
- вИпадок, довІдник, інтерфІкс, лІнійка (від. лінія), лінІйка, ознАка, показник, рефлЕксія, фОрзац, чорнОзем, кіломЕтр, одинАдцять, мИша, кропивА, Олень, спИна, два рОки і шість рокіІ, течІя, серЕдина;
- автор – авторИ, але три Автори, пОмилка і помИлка, але помилкИ, стУпінЬ, але ступенІ, фАрба, але фарбИ, гостЕй, але грОшей;
- нАчинка, вИпадок, вІрші, пОзначка, кулінАрія, металУргія, ікОнопис;
- відобразИти, ненАвидіти;
- котрИй, могО, твогО, свогО, одномУ, алЕ, аджЕ;
- кажУ, пишУ, роблЮ, говорЮ, возжУ, нестИ, везтИ, плелА, взяла, прошУ.

Однією з типових помилок орфографічного рівня є неправильне вживання закінчень іменників чоловічого роду другої відміни однини або ж інші порушення:

Так кажемо	Так треба казати
<i>Першого варіанту</i>	<i>Першого варіанта</i>
<i>Тлумачення терміну</i>	<i>Тлумачення терміна</i>
<i>Пишемо з абзацу</i>	<i>Пишемо з абзаца</i>
<i>Навчального предмету</i>	<i>Навчального предмета</i>
<i>Півтора раза</i>	<i>Півтора разу</i>
<i>Борцова</i>	<i>Борщева</i>
<i>Збаражський</i>	<i>Збараський</i>
<i>Піццерія</i>	<i>Піцерія</i>
<i>Діск</i>	<i>Диск</i>

У мовленні учителів спостерігаються типові вади лексичного рівня, як-от:

Так кажемо	Так треба казати
<i>Записати число</i>	<i>Записати дату</i>
<i>Позначки на полі</i>	<i>Позначити на березі</i>
<i>Напрямки діяльності</i>	<i>Напрями діяльності</i>
<i>В алфавітному порядку</i>	<i>За алфавітом</i>
<i>Виключення з правил</i>	<i>Виняток з правил</i>

<p>Використовувати коректор Сім екземплярів посібника Номер журналу Хід уроку Дана тема Відкритий урок Наступні правила Усі бажуючі Відкрити зошит Підняти руку Встаньте Більша половина Поставити книжку на стіл Підвести підсумки Загрузити на сайт Скачати на CD</p>	<p>Використовувати білило Сім примірників посібника Число журналу Перебіг уроку Ця чи зазначена тема Показовий урок Такі правила Усі охочі Розгорнути зошит Піднести руку Підведіться Більше половини Покласти книжку на стіл Підбити підсумки Помістити на сайті Скопіювати на CD</p>
---	--

Нехтування граматичною правильністю мовного матеріалу, який вивчає морфеміка, словотвір, морфологія та синтаксис, здебільшого трапляється у відповідних конструкціях фахового мовлення педагогів, а саме:

Так кажемо	Так треба казати
Завідувач кабінетом	Завідувач кабінету або завідуючий кабінетом
Складові твору	Складники твору
Здобуті знання	Набуті знання
Саме головне	Найбільш головне
У більш ширшому значенні	У більш широкому значенні
Сторінка сто шість	Сторінка сто шоста
Дванадцять дівчат і дев'ять хлопців	Дванадцять дівчат і дев'ятеро хлопців
Іменником називається	Іменником називають
Учнями складено	Учні склали
Давайте зробимо	Зробімо
Хочу сказати	Скажу
Підібрати приклади	Дібрати (знайти) приклади
Піти за журналом	Піти по журнал
Звернутися за допомогою	Звернутися по допомогу
Шафа для книжок (мета)	Шафа на книжки
При потребі скористатися	За потреби скористатися
Підкреслити за допомогою олівця	Підкреслити олівцем
Таке ж значення	Таке саме значення

Непривабливим є мовленнєвий потік учителя, який припускається помилок щодо вживання лінгвістичної й методичної термінології:

Так кажемо	Так треба казати
Розвиваюча мета	Розвивальна мета
Діюча програма	Чинна програма
Уточнюючі запитання	Уточнювальні запитання
Маленька літера	Мала літера
Три крапки	Крапки
М'який знак	Знак м'якшення
Проблемне запитання	Проблемне питання
Задати запитання	Поставити запитання

<i>Вид уроку</i> <i>Відповідаючий учень</i> <i>Ведучий і ведуча</i> <i>Дозвольте вас перебити</i> <i>Виховні міроприємства</i> <i>Здавати екзамени</i> <i>Поступити в вуз</i> <i>Подзвонити після заходу</i>	<i>Тип уроку</i> <i>Учень, який відповідає</i> <i>Учень і учениця</i> <i>Дозвольте перервати ваш монолог</i> <i>Виховні заходи</i> <i>Складати іспити</i> <i>Вступити до ВНЗ, або вишу</i> <i>Потелефонувати після заходу</i>
---	--

Проблемою жанрів педагогічного спілкування опікувалися Т. Ладиженська, Н. Іпполітова, Л. Якушина, Л. Хаймович, О. Єрохіна, В. Мещеряков, А. Габідуліна, Т. Радзівєвська, А. Сохар, Н. Сєдова, Ю. Рождественський, Н. Голуб та інші. Адже ефективність мовлення залежить від обраних мовцем стратегії і тактики мовленнєвої поведінки та жанру мовлення. І володіння такими уміннями становить один із аспектів навчання риторики [6; 112–113].

Ознака	Група і приклади
Форма	Усні (пояснення, виступ, бесіда) і писемні (лист, щоденник, нарис)
Характер комунікації	Офіційні (автобіографія), неофіційні (гра), умовно офіційні (пояснення)
Комунікативна стратегія	Навчальні (урок, пояснення), дискурсивні (педрада, комплімент)
Структура	Прості (подяка, прохання), складні (виступ), комплексні (конспект уроку)
Походження	Первинні (порада, зауваження), вторинні (промова, доповідь)
Комунікативна мета	Інформаційні (інструктаж), переконувальні (виступ), етикетні, розважальні
Зміст	Специфічні (щоденник), універсальні (лист, подяка)
Концепція адресата	Адресовані учням, батькам, колегам, поліадресні (оголошення), я-адресні
Концепція мовця	Мовець – учитель, мовець – учень, змішаного типу
Будова	Монологічні (стаття), діалогічні (бесіда), полілогічні (дискусія)
Тональність	Раціональні (узагальнення), емоційні (привітання, похвала)
Мовне втілення	Клішовані (заява), індивідуалізовані (пропозиція)
Характер підготовки	Спонтанні (оцінювання), частково підготовлені (дискусія), підготовлені

Формуванню чіткого уявлення про жанри мовлення сприятиме і перелік жанрів педагогічного мовлення, укладений за алфавітом: автобіографія, аналіз роботи, анкета, анотація, афіша, афоризм; батьківські збори, бесіда; вибачення, виступ, відгук, відмова, відповідь, втішання; дискусія, диспут, діалог, довідник, доповідь, доручення; екскурсія, есе; замітка, заперечення, записи, засідання, зауваження, заява, звіт, згода, знайомство; інструктаж, інструкція, інтерв'ю; казка, коментар, комплімент, конспект, консультація; лекція, лист; монографія; наказ, нарис, настанова оцінювання; огляд, оголошення, оповідання, осудження; педрада, переказ, підручник, повідомлення, попередження, порада, портрет, протест; репортаж, реферат, рецензія, розіграш, розписка; словник, слово, стаття, схвалення; тези, телефонна розмова; характеристика; щоденник.

Найкращим висловленням є спонтанне, але до нього потрібно готуватися і проаналізувати основні його складники: вступ (продумати стислий опис ситуації); основна частина (скласти перелік проблем і способів їх розв'язання, дібрати

ілюстративний матеріал); висновки (сформувані резюме, можливі запитання, їх обговорення).

Секрети підготовки до успішного виступу, які окреслив Лоуренс Стаунт, запропоновано у електронному посібнику «Культура мовлення» видавничої групи «Основа» [4; 3–8]: визначити мету виступу (з'ясувати обсяг інформації, мету виступу, очікувана реакція, переваги з погляду слухачів, обсяг змісту, перелік основних джерел інформації, регламент); спланувати його завершення (застосувати один із прийомів: «щасливий кінець», «кращі ліки», «останній іспит», «показовий приклад», «емоційне завершення»); продумати початок виступу та способи утримання уваги аудиторії (підготувати провокаційне запитання, історію з життя, цікаві факти або статистичні дані, згадку про останні новини або цікаву цитату); визначити структуру та логіку тексту (інформацію згрупувати на основі контрасту чи у хронологічній послідовності); продумати засоби підтримування уваги (підготувати привабливі візуальні засоби, цікаві історії, демонстраційні матеріали, реальні історії); створити адекватні візуальні засоби (найкращий візуальний засіб містить стільки інформації, скільки сприйме людина, яка їде в автомобілі зі швидкістю 90 км/год); зібрати інформацію про аудиторію (з'ясувати відомості про вік, пріоритети, освіту, досвід слухачів, встановити терміни роботи і підібрати приклади); зробити записи та примітки (виготовити картки для нотаток, записати ключові слова); зробити тренування виступу (дивитися на слухачів; говорити стисло, конкретно і зрозуміло; використовувати приклади; повторювати перефразовані важливі думки; уникати штампів і монологічності; продумати послідовність застосування інформаційних, дзеркальних і естафетних запитань).

Таким чином, на основі зазначеного вище ми можемо зробити висновки. По-перше, дослідження з культури мовлення і красномовства тривають, і уже отримані результати піддаються аналізу, трансформації, оновленню й оприлюдненню на паперових та електронних носіях – у фаховій періодиці, методичних посібниках, наукових виданнях, мережі Інтернет. По-друге, професійно-мовленнєва культура вчителя є сукупністю властивостей особистості. По-третє, провідними факторами формування професійно-мовленнєвої культури вчителя є якість мовлення вчителя (правильність, змістовність, логічність, ясність, чистота, точність, стислість, багатство, простота, доцільність, виразність, емоційність), самовдосконалення комунікативної культури і психолого-педагогічні знання. По-четверте, справжній учитель – завжди учень. Відтак необхідно постійно збагачувати й оновлювати свої знання, тим більше, що розвиток глобальної інформаційної мережі формує людину нового типу з іншими ціннісними орієнтирами, морально-етичними нормами, моделями поведінки і спілкування [5; 12].

Література

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://yak-my-hovorymo.wikidot.com/perednye-slovo>
2. Бібліотечка «Дивослова», 2009.
3. Козачок М. В., Крамар В. М., Качуровська Г. П. Культура власного мовлення на щодень. Методичний посібник. – Бучач, 2006. 40 с.
4. Культура мовлення [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/0B_NEODPHIEY-V3RTUU5OcnFiSFE/view
5. Кравець Л. В. Інформаційні технології й мовна комунікація сьогодення // Вивчаємо українську мову й літературу. – 2017. – № 4 - 5. – С. 8–12.
6. Ніна Голуб. Мовленнєвий репертуар для вчителя. З практики ознайомлення студентів із жанрами педагогічного мовлення // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2009. - № 5. – С. 107–118.

7. Маленко О. О. Мовні реалії сьогодення в аспекті професійної компетентності словесника // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2017. - № 7 – 8. С. 12–17.
8. Сергій Омельчук. Основні аспекти мовленнєво-методичної компетентності сучасного вчителя словесника // Дивослово. – 2012. - № 5. С. 13–18.
9. Франко Іван. Лісова ідилія [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://aphorism.org.ua/search.php?keyword=%B2%E2%E0%ED%20%D4%F0%E0%ED%EA%EE>

УДК 37.013:37.013.42

Корольова Т. В., Кічула М. Я., Олексій К. Б.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Якість вищої освіти є ключовим поняттям Болонського процесу. З метою її забезпечення розроблено Рамку кваліфікацій Європейського простору, вищої освіти (2005 р.), Європейські стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти (2005 р.), утворено Європейську асоціацію забезпечення якості вищої освіти (2004 р.) та Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти (2008 р.) [3, с. 4].

Питанням реформування систем вищої освіти, розвитку європейського виміру освіти займалися О. Бражник, В. Кремень, В. Білокопитов, Г. Козлакова, К. Корсак, М. Кісіль, С. Ніколаєнко, А. Похресник, М. Згуровський, С. Бін, П. Волш, Д. Вудхауз, Б. Кеєм, А. Маршал, Б. Неткова та ін. Проблеми якості освіти на державному і регіональному рівнях висвітлені у працях В. Кременя, І. Вакарчука, В. Лугового, С. Ніколаєнка, М. Дарманського, Г. Єльнікової та ін. Забезпечення якості освіти досліджували А. Загородній, Ю. Захаров, Л. Кайдалова, К. Корсак, С. Ніколаєнко, А. Павленко, Г. Степенко, С. Шевченко та ін.).

Мета статті – розкрити поняття «якість вищої освіти» та проаналізувати принципи професійної діяльності майбутніх педагогів.

Якість вищої освіти – комплексна характеристика, яка відображає діапазон і рівень освітніх послуг, що надаються системою освіти відповідно до інтересів особи, суспільства і держави. Якісна освіта повинна давати можливість кожному індивіду залежно від його інтересів і можливостей здобувати повноцінну, безперервну освіту відповідного рівня в усіх її формах [1, с. 1016].

Для забезпечення якості вищої освіти майбутніх педагогів, необхідно організувати їхню навчально-пізнавальну діяльність так, щоб інтегрувати фундаментальні (природничо-наукові) та фахово-зорієнтовані навчальні дисципліни, які, надаючи базові знання, формують основу професійної діяльності. Вважаємо, що реалізація принципів органічного поєднання фахово-орієнтованих та фундаментальних знань має здійснюватися на рівні визначення цілей освіти, які формують критерії добору змісту навчальних дисциплін для студентів, і поділяються на:

– гносеологічні – забезпечують формування наукового світогляду (розвиток цілісних уявлень про природу, єдину наукову фізичну картину світу, методи та методологію наукового пізнання);

– епістемологічні – сприяють формуванню загальнонаукових та спеціальних (необхідних для успішного оволодіння фаховими навчальними дисциплінами) умінь та видів діяльності;

– когнітивні – розвивають здатності до перетворення матеріального світу на основі законів фізики, набуття фахових компетенцій, розвиток логічного та критичного мислення;

– морально-етичні – забезпечують формування ціннісних пріоритетів [2].